

Olsztyn, 01.09.2022 r.

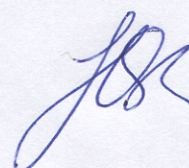
dr hab. Joanna Ostrouch-Kamińska, prof. UWM
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie
Wydział Nauk Społecznych

R e c e n z j a
rozprawy doktorskiej magister Agnieszki Paczkowskiej
pt. „Uczenie się z życia. Studium doświadczeń zawodowych i rodzinnych
menedżerek czasów polskiej transformacji”,
przygotowanej pod kierunkiem dr hab. Ewy Kurantowicz,
sporządzona dla Rady Akademickiej
Dolnośląskiej Szkoły Wyższej we Wrocławiu

Uwagi ogólne

Magister Agnieszka Paczkowska w swojej rozprawie podjęła problematykę doświadczeń kobiet – menedżerek związanych z budowaniem przez nie tożsamości zawodowej, osadzonych w podwójnym kontekście: indywidualnych przeżyć, a zwłaszcza budowania drogi edukacyjnej oraz będącej jej konsekwencją – drogi zawodowej, oraz społecznym kontekście przemian funkcjonowania kobiet na rynku pracy, w tym funkcjonowania w transnarodowych korporacjach, oraz przełomu ustrojowego, polskiej transformacji i ścierających się różnych wersji kobiecości obecnych w kulturze. Dodatkowym kontekstem, który ujawnia się w postaci interpretacyjnego filtra, jest biografia samej Autorki, która wysłuchane narracje poddała analizie oraz interpretacji nie tylko w odniesieniu do dyskursu nauk społecznych, ale również w odniesieniu do własnych doświadczeń jako menedżerki „urodzonej w drugiej połowie lat 70.” (s. 6), a więc będącej w wieku rozmówczyń.

Odnosząc się do koncepcji osadzenia problematyki badawczej, można zauważyć, że projekt doktorski magister Agnieszki Paczkowskiej jest złożony, wielokontekstowy oraz interdyscyplinarny. Dotyczy ważnych kwestii podejmowanych w pedagogice, a związanych z procesami kształtowania tożsamości współczesnych kobiet, ich wrastania w profesjonalne role, uczenia się – poprzez doświadczenie i wchodzenie w relacje społeczne, jaką kobietą chcą czy mogą być. Kontekstem tych procesów jest

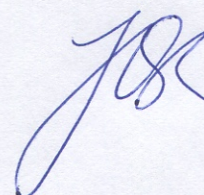

androcentryczna kultura Polski i stereotypowy porządek płci oraz jednocześnie globalny rynek pracy, na którym funkcjonują badane kobiety, a który znacząco poszerza zestaw możliwych sposobów pełnienia kobiecych profesjonalnych i rodzinnych ról. Wszystko to powoduje, iż projekt badawczy Doktorantki już na wstępie oceniam wysoko w odniesieniu do aktualności problematyki i złożoności problemu, który został poddany analizie.

Ocena formalnej strony pracy

Rozprawa liczy 250 stron, ma rozbudowaną strukturę i składa się ze wstępu oraz trzech rozdziałów poświęconych kolejno:

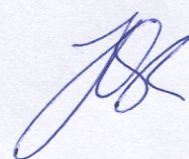
1. uczeniu się kobiet – trzy rozdziały, w których Autorka dokonała analizy społecznych kontekstów kobiecego uczenia się w rodzinie, edukacji formalnej i pozaformalnej, poprzez aktywność zawodową oraz publiczną i obywatelską; rodzajów uczenia się kobiet z podziałem na uczenie się indywidualne i relacyjne, biograficzne oraz transformatywne; a także przestrzeni uczenia się kobiet osadzonej w Polsce okresu transformacji ustrojowej i czasu dynamicznych przemian;
2. założeniom metodologicznym badań własnych, ujętym w pięć podrozdziałów, wraz z określeniem celu i problemów badawczych, przyjętej perspektywy badawczej, metod badań, kryteriów doboru próby i jej charakterystyki, przebiegu badań oraz sposobów analizy materiału badawczego;
3. części empirycznej, w której zaprezentowano wyniki przeprowadzonych analiz. Wydzielono w niej pięć rozdziałów poświęconych kolejno procesowi budowania drogi zawodowej przez rozmówczynie, edukacji do ról zawodowych, cechom charakteryzującym rozmówczynie ważnym w odniesieniu do budowania przez nie tożsamości zawodowej, funkcjonowaniu badanych kobiet w społecznych rolach przypisanych kobietom przez polskie społeczeństwo i kulturę, oraz rolach zawodowych – menedżerek zatrudnionych na wysokich stanowiskach w międzynarodowych organizacjach.

Pracę opatriono zakończeniem, w którym zawarte zostały najważniejsze wnioski z przeprowadzonych badań, a także streszczeniem w języku angielskim, bibliografią liczącą czternaście stron, oraz aneksem, w którym umieszczono spis rysunków i tabel. Do pracy załączono osobny dokument (aneks nr 2) – transkrypcję przeprowadzonych wywiadów.

Oceniając formalną stronę pracy warto podkreślić, iż została ona skonstruowana w sposób przejrzysty, a logika wyvodu jest spójna i czytelna. Poddane rekonstrukcji koncepcje są adekwatne do analizowanej problematyki, podobnie jak przywoływane publikacje. Rozprawa zawiera wszystkie wymagane elementy, które powinna, i ma klasyczną budowę – od wprowadzenia w problematykę, poprzez analizę pola problemowego, przedstawienie założeń badawczych i wyników badań, wraz z ich podsumowaniem i prawidłowo skonstruowaną bibliografią, adekwatną do problematyki (choć osobiście stylu APA 7, zgodnie z którym nie podaje się miejsca publikacji nie rekomendowałabym do stosowania w pracach przygotowywanych w celu uzyskania awansu na pierwszy stopień naukowy).

Dokonując oceny językowej warstwy rozprawy należy zwrócić uwagę na potoczny, które pojawiają się w wielu miejscach, zwłaszcza w części empirycznej. W lekturze rozprawy dotkliwie przeszkadza używanie przez Doktorantkę tzw. języka korporacji, gdy pisze Ona m.in. o potrzebie „wpływu na biznes” (s. 152, dodatkowo to tytuł podrozdziału!), wkładzie rozmówczyń w biznes, oczekiwaniach biznesu czy wiedzy biznesowej (s. 153). Takich określeń i uproszczeń jest wiele, przeplatając równocześnie pedagogiczny, akademicki dyskurs, który z kolei dominuje w pierwszej części pracy. Odczytuję ten fakt jako efekt biograficznego uwikłania Autorki, która opisując świat przeżyć swoich rozmówczyń, sama jednocześnie jest jego częścią jako aktywna menedżerka. Stąd miejscami Jej narracja zawiera językowy styl cytowanych wypowiedzi badanych kobiet. Można było tego uniknąć, stosując określenia typu „tak zwana” wiedza biznesowa lub wyjaśniając konkretne pojęcia. Przede wszystkim zaś warto uświadomić sobie, iż kody językowe określonych instytucji, odzwierciedlając ich kulturę, nie do końca są zrozumiałe wśród osób nie będących jej uczestni(cz)kami. A na pewno nie są częścią pedagogicznego dyskursu, który poddawany jest ocenie w niniejszej recenzji.

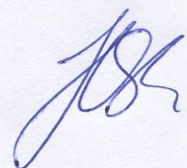
Powyższa uwaga nie zmienia jednak faktu, iż ogólna ocena formalnej strony rozprawy doktorskiej Pani magister Agnieszki Paczkowskiej jest pozytywna.

Ocena merytorycznej strony pracy

Celem podjętych przez magister Agnieszkę Paczkowską badań było „zrekonstruowanie portretu polskich kobiet menedżerek (...) w okresie transformacji ustrojowej w Polsce” (s. 57). W dalszej części tekstu Doktorantka dookreśla cel swoich badań jako „pragnienie zrozumienia, kim są kobiety piastujące wysokie stanowiska w międzynarodowych organizacjach oraz w jaki sposób znalazły się w tym miejscu” (Ibidem), „zrekonstruowanie i zrozumienie doświadczeń związanych z budowaniem drogi oraz kształtowaniem przez nie (menedżerki – przyp. aut.) tożsamości zawodowej” (Ibidem), a także jako chęć zrozumienia „jak respondentki realizują się w obowiązkach i powinnościach zwyczajowo przypisanych kobietom oraz jak konfrontują się z tradycyjnymi wyobrażeniami lub (...) stereotypami dotyczącymi płci” (Ibidem). Celem badań uczyniła też Doktorantka próbę „opisania i zinterpretowania procesu uczenia się (...) jako procesu transformatywnego, umożliwiającego niezależne funkcjonowanie jednostki w szeroko pojętym świecie społecznym” (s. 58). Tak sformułowane cele badań znalazły odzwierciedlenie w trzech postawionych pytaniach badawczych, w których wyodrębnione został jeszcze kontekst ‘miejsca’ jako przestrzeni edukacyjnej. Czyni nim Autorka Polskę w okresie transformacji ustrojowej i kulturowej jako źródła „tożsamościowych identyfikacji” (s. 46) rozmówczyń.

Swoje badania Doktorantka ulokowała w paradygmacie interpretatywno-konstruktywistycznym, przyjęła jakościową perspektywę badawczą i przeprowadziła dwanaście wywiadów narracyjnych z kobietami-menedżerkami pracującymi w międzynarodowych korporacjach, które urodziły się między 1970 a 1983 rokiem, by uchwycić proces doświadczania przez rozmówczynie procesu transformacji ustrojowej w Polsce.

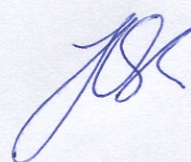
Konstrukcję projektu badawczego magister Agnieszki Paczkowskiej oceniam pozytywnie. Jest ona przemyślana i prawidłowo zaprezentowana, a dokonane wybory o charakterze metodologicznym są uzasadnione. Konstrukcja projektu jest też spójna –

postawione cele znalazły odzwierciedlenie nie tylko w sposobie sformułowania problemów badawczych, które mają charakter pedagogiczny, ale również w teoretyczno-metodologicznym osadzeniu projektu. Zasadniczo można stwierdzić, że Doktorantka wie i rozumie co (z)robiła, dlaczego oraz jak. To ważne, zwłaszcza gdy lektura jedynie siedmiostronicowego fragmentu dotyczącego rozważań metodologicznych, nie licząc opisu grupy badawczej, rodzi pytania o dookreślenie celu badań, przedstawienie ich przedmiotu – w rozprawie nie ma o tym mowy, uszczegółowienie rodzaju wywiadu narracyjnego, który został przez Badaczkę wykorzystany, o metodę doboru próby, oraz o to, jak Autorka rozumie „teoretyczne nasycenie” (s. 63) i czym się ono charakteryzowało w przeprowadzonych badaniach.

Po lekturze części teoretycznej rozprawy jestem przekonana, że Pani magister Agnieszka Paczkowska prawidłowo dokonała rekonstrukcji i analizy poszczególnych wątków problemowych, nie pozostając jedynie na poziomie opisu, ale umiejętnie je zestawiając, by uzasadnić swoją tezę. Część ta stanowi rzetelną i spójną z założonymi celami analizę, będącą adekwatną do problematyki badawczej ramą teoretyczną. Za najbardziej wartościowe w tym fragmencie uznaję analizy funkcjonowania kobiet na rynku pracy oraz w sferze publicznej jako społecznego kontekstu uczenia się kobiet, które rozwinięte zostały w części rozprawy dotyczącej rodzajów uczenia się kobiet. Autorka słusznie zwraca uwagę, że zwrot ku doświadczeniom podmiotów uczących się, który dokonał się w andragogice, umożliwił kobietom odzyskanie podmiotowości i eksplorację przestrzeni doświadczenia dotychczas pomijanych w badaniach społecznych, a związanych z obszarami kulturowo przypisanymi kobiecości, takimi jak choćby codzienność rodzinna, związana ze sposobami konstruowania ról i relacji, w tym małżeńskich czy rodzicielskich. To z kolei stało się podstawą do budowania wiedzy o społecznych mechanizmach konstruowania kobiecości i wzorach kobiecego uczenia się, ugruntowanych w specyfice kobiecych doświadczeń.

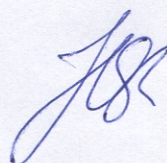
W ten sposób Doktorantka, choć nie bezpośrednio, wprowadza do swoich analiz rodzajową perspektywę analizy społecznych procesów funkcjonowania kobiet, która uwypukla specyfikę różnorodności doświadczeń kobiet i mężczyzn w cyklu życia. Zapewne w tej perspektywie można ulokować stwierdzenia Autorki, iż „role kobiece i

męskie zastępowane są coraz częściej kategorią gender” (s. 15) i dalej, iż „pojęcie gender – płci kulturowej jest znacznie bardziej pojemne” (Ibidem). O ile zgadzam się, iż pojęcie to jest bardziej „pojemne” niż próby interpretowania sposobów pełnienia ról przypisanych płci w odniesieniu do różnic biologicznych kobiet i mężczyzn, o tyle pierwsze z powyższych stwierdzeń, w moim przekonaniu, jest zbyt uproszczone i dla wielu czytelników może być niezrozumiałe.

Za wartościowe w recenzowanej rozprawie uznaję również osadzenie rozważań magister Agnieszki Paczkowskiej w kontekście przemian ustrojowych, ekonomicznych i społeczno-kulturowych Polski okresu transformacji (s. 45 i nast.), uwypuklonych również w analitycznej części rozprawy. To w ten kontekst wpisane są procesy tytułowego „uczenia się z życia”, zarówno z biografii – własnej oraz kraju, jak i w efekcie autorefleksji dokonującej się podczas procesu transformatywnego uczenia się kobiet doświadczających tej makrospołecznej zmiany w czasie „przejścia”, którego rozumienie Doktorantka słusznie przyjmuje za Z. Kwiecińskim jako zmianę „formacji ustrojowej, kulturowej i pokoleniowej” (s. 39), ale również jako „okresy przejścia” czy tranzycje w obrębie życia jednostkowego.

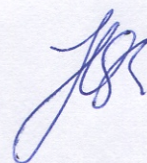
Dokonując oceny merytorycznej części empirycznej pracy chciałabym podkreślić, że Doktorantka bardzo wnikliwie rekonstruuje procesy funkcjonowania badanych kobiet w codzienności rodzinnej oraz zawodowej, analizując je w odniesieniu do zmieniającego się kontekstu makrospołecznej. Za niezwykle cenne uważam interpretacje różnych wymiarów tranzycji doświadczanych przez rozmówczynie w odwołaniu do konstruktów Matki-Polki. Te współczesne odczytania wzorca osadzonego w burzliwej historii Polski dokonane przez Autorkę mają walor nowatorski, są niezwykle inspirujące i niewątpliwie ukazują nabyte przez Nią w toku pracy badawczej kompetencje analityczne. Choć Doktorantka konstruuje swoją narrację wzdłuż poszczególnych przypadków, a nie w poprzek, co nieco utrudnia – zarówno Badaczce, jak i czytelniczce, uchwycenie wyłaniających się z analiz kategorii, to jej osadzenie w dotychczasowych wynikach badań z podobnego obszaru problemowego, np. dotyczących wzorów karier (s. 108 i nas.) czy cech charakterystycznych dla kobiet, które osiągnęły wysoką pozycję zawodową w roli menedżerek (s. 155 i nast.) pozwala na stwierdzenie, iż mamy oto do czynienia z Autorką,

która dzięki swojej erudycji ma świadomość wiedzy, którą wnoszą Jej wyniki badań do istniejącego dyskursu w tym obszarze.

Zdarzają się jednakże w rozprawie pewne uproszczenia, jak choćby teza, iż obecnie „młodzi ludzie wkraczający dopiero na rynek pracy mają nieograniczony dostęp do stanowisk” (s. 104). Nie ma tu słowa o pokoleniu straconych szans, jak nazywała część współczesnej młodzieży prof. K. Szafraniec na podstawie wieloletnich badań z obszaru juwentologii, które przeczą tezie Doktorantki. Trudno też zgodzić się z tezą o partnerskim modelu związków badanych kobiet (s. 193 i nast.), skoro z ich opisu wynika, że w wielu przypadkach mamy do czynienia nie tyle z demokratycznym podziałem zadań, ile z odwróceniem ról, gdy w niektórych przypadkach kobieta, jak sama Autorka stwierdza na s. 193 przecząc swojej tezie, staje się „główną żywicielką rodziny”. Ten wątek wsparcia karier kobiet przez partnerów/mężów, jak i ten dotyczący roli mężczyzn-menedżerów jako mentorów/wzorców do naśladowania i partnerów w procesie uczenia się (nieformalnego) w środowisku pracy (s. 133) został jedynie śladowo zaznaczony, a uważam go za niezwykle wartościowy i wart dalszych eksploracji, do czego zachęcam.

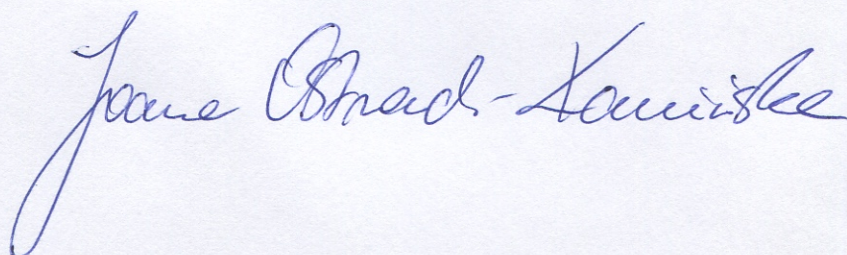
Obraz kobiet, który wyłania się z ocenianej rozprawy, to obraz kobiet walecznych, realizujących własne cele, nieustannie podnoszących swoje kwalifikacje, przede wszystkim zaś uczących się – z własnych doświadczeń i od innych. W związku z tym to kobiety bardzo dobrze wykształcone, kompetentne w zakresie wykonywanych obowiązków zawodowych, najczęściej znacząco wykraczające poza stereotypową rolę kobiety w Polsce. Doskonale odnalazły się w nowej rzeczywistości globalnego rynku pracy i wykorzystały cały potencjał, który przyniosła ustrojowa zmiana; to niewątpliwie jej beneficjentki. Mimo że doświadczają lęku przed sukcesem, dyskryminacji (choć pewnie pośredniej, bo braku bezpośredniej rozmówczyni wielokrotnie deklarowały w swoich wypowiedziach), poczucia winy i syndromu oszusta, jednocześnie są mocno zorientowane na odniesienie sukcesu i otwarte na nieustanną zmianę, również, a może przede wszystkim, dzięki edukacji. Zapewne takie też środowisko wychowawcze tworzą dla swoich dzieci, choć tego bardziej się domyślam (bo to nie było przedmiotem badań Doktorantki) odnosząc wyniki badań Autorki do istniejących wyników badań np. tych longitudinalnych Z. Kwiecińskiego, R. Borowicza i K. Szafraniec nad alfabetyzacją. Ten

wątek kapitału kulturowego rodziny pochodzenia rozmówczyń i jego konsekwencji w sposobie konstruowania profesjonalnej tożsamości oraz kobiecej kariery również byłby wart dalszych eksploracji. Podobnie jak – to w podsumowaniu, oprócz skonstruowania wniosków z badań, warto byłoby spróbować wyodrębnić np. określone wzory biograficzne, stworzyć autorskie wzory kariery badanych kobiet, czy też sposoby i ścieżki uczenia się rozmówczyń. Mój niedosyt jako czytelniczki jest spowodowany bogatym materiałem, który zgromadziła Doktorantka, co widzimy zarówno w rozbudowanych cytatach, jak i w załączonych transkrypcjach, co niewątpliwie wiązało się z ogromem pracy, który włożyła w realizację swojego projektu, i jego potencjałem interpretacyjnym, który w mojej ocenie został tylko częściowo wykorzystany. Gorąco zachęcam Panią magister Agnieszkę Paczkowską do dalszych eksploracji i głębszych, wtórnych analiz uzyskanego materiału. Choć, co na zakończenie stwierdzam, cel badań w swoim projekcie, którego efektem jest recenzowana rozprawa, niewątpliwie zrealizowała.

Konkluzja

W ostatecznej konkluzji stwierdzam, że rozprawa doktorska Pani magister Agnieszki Paczkowskiej pt. „*Uczenie się z życia. Studium doświadczeń zawodowych i rodzinnych menedżerek czasów polskiej transformacji*” spełnia warunki określone w art. 187 ust. 1 i 2 Ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz.U.2021.478 t.j. ze zm.).

A handwritten signature in blue ink, reading "Janina Obmad-Kawicka". The signature is written in a cursive style with a large, looping initial 'J'.